3 1761 06571098 0

BRIEF
HD
0041325

Fra Forfatteren

SÆRTRYK AF NATIONALØKONOMISK TIDSSKRIFT

A32.

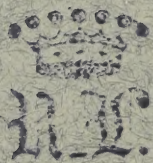

brief
HD
0041325

Len og Stamhuse.

Foredrag i Nationaløkonomisk Forening
den 18. Januar 1912.

Af

A. Oppermann.

For den almindelige Bevidsthed staar Len og Stamhuse vel sædvanligt som et abstrakt Begreb af juridisk eller historisk Natur. Fra et nationaløkonomisk Synspunkt kommer man dog vist til større Klarhed over disse Besiddelsers Egenskaber og over Spørgsmaalet om deres Forandring til fri Ejendom, naar man ser paa Realiteten: de baandlagte Godser, Majoraterne — Grevskaber, Baronier, Stamhuse, Fideikommisgodser, Familiegodser eller hvad de nu kaldes —, saaledes som de den Dag i Dag viser sig for vore Øjne, en broget Buket sammenholdt af det fideikommissariske Baand.

Det første, der møder vort Øje, naar vi fra Selvejernes Byer begiver os ind paa et af Majoratsgodserne, er rimeligvis en Mængde Smaabrug: Bøndergaarde, Boelssteder, Parcelsteder, Huse med Jord. Største Delen er vel Livsfæste, men en Del er Forpagtning eller Leje. I alt er her Tale om c. 15 000 Tdr. Hartkorn eller c. 80 000 Hektar, fordelt paa en Mængde

Brugere*). Hvordan vilde nu disses Stilling blive, hvis man lod Godset gaa over til fri Ejendom? Sandsynligvis omtrent som før; dog bliver der vel snarere Udsigt til Forringelse end til Fremgang, hvis de skal vedblive at være Brugere uden at være Ejere. Maaske skal Fæstegodset gaa over til Selveje; men det er som bekendt en Sag, der kan ordnes uden Ophævelse af Majoratsbaandet, hvis man anser en saadan Overgang for at være til Gavn for Samfundet, ligesom Fæstetvangen kan bevares, selv om Godset gaar over til fri Ejendom. Vi skal senere komme tilbage til Fæstesagen, der kun for saa vidt er knyttet til Spørgsmaalet om Len og Stamhuse, som disse Besiddelser omfatter den overvejende Del af Landets Fæstegods.

Bag Smaabrugene ligger talrige Arbejderhuse, jordløse eller med en lille Jordlod, Boliger for de mange Arbejdere der er sysselsatte Aaret om i Have, Mark og Skov, maaske ogsaa paa Tørvemose og Teglværk, en femte Stand som ikke maa glemmes for Husmændene, der i vore Dage er gaaede saa stærkt frem i Dygtighed og i Følelsen af at være en Samfundsmagt. Økonomisk staar de to Klasser vistnok omtrent sideordnede: Den nyeste Indkomststatistik (St. Tabelv. 5. Række, E Nr. 7, S. 39*) viser, naar man holder sig til de »indtægtsansatte« Personer, at Boelsmænd og Husmænd har en Arbejdsindtægt af 594 Kr., en Formueindtægt af 213 Kr., tilsammen 807 Kr., medens de

*) Disse og tilsvarende Tal er sat paa Skøn, men forhaabentlig nøjagtige nok til det, de skal oplyse. Fra Lenskommissionen, der er nedsat i Henhold til Lov 5. Marts 1909, vil der jo uden Tvivl i en nær Fremtid komme Oplysninger, som er langt bedre end dem, en privat Forfatter kan tilvejebringe.

tilsvarende Tal for Arbejdere i Landbrug, Skovbrug og Havebrug er 791 + 74 = 865 Kr. Selv om man formoder, at de smaa Jordbrugeres Indtægt opgives mindre nøjagtigt end Arbejdernes, der i Hovedsagen er Pengeløn, maa man dog antage, at de to Klasser staar omtrent lige.

Forskellen paa Husmændene og de fast beskæftigede Arbejdere viser sig altsaa næppe kendeligt i Kaar og Levefod, men vel paa andre Omraader. Husmanden arbejder for sig selv, han hører til de besiddende, om end til den yderste Fløj. Hvis den egentlige Arbejder har Jord, da er den en Biting, maaske et Emolument; hans vigtigste Indtægt skal komme ved, at han arbejder for andre; han har i saa Henseende en Del tilfælles med Tyendet, men ogsaa med Funktionæren og Embedsmanden.

Dygtighed i de to Stillinger: Arbejder og Husmand, bygger vistnok paa noget forskellige Egenskaber, men den ene Stilling er ikke ringere end den anden. For Husmanden vil ved Siden af Flid, Kyndighed og Orden den mest vidtgaaende Sparsommelighed og Paapasselighed i hans egne Sager være nødvendig, hvis han skal kunne bevare sin dyrt betalte Selvstændighed, sin lille Bedrift, og kun den ukyndige anser Sparsommeligheden for Smaalighed eller Gerrighed. Ogsaa Arbejderne kan have god Brug for at spare, men dygtigst og mest skattet, maaske ogsaa lykkeligst, bliver den, der omfatter Arbejdsherrens Sager med mindst samme Interesse som sine egne. Man ved, at Tjenestekarlens Kvalitet bedømmes efter, om han siger: »mine Heste«, »vore Heste«, »Husbonds Heste« eller blot »Hestene«, og noget tilsvarende gælder for Ar-

bejderen, Funktionæren, Embedsmanden, saa vel som for den hvem offentlige Tillidshverv er betroede.

Det er lige saa vigtigt at hæve Landarbejderen socialt som at forbedre hans økonomiske Forhold. Derfor er det Sølvbægre, ikke Pengepræmier, der uddeles ved Dansk Skovforenings Arbejdsprøver, ligesom Landhusholdningsselskabet forlængst, da det gjaldt om at fremhæve den mindre Jordbruger, har indført at give Bægre som Belønning for Landboflid.

Op over Landsbyens lave Bygninger rager Kirken; der hører en Mængde Kirker til Majoraterne. Maaske kunde man faa bedre Kirkeejere; men det modsatte var dog vist mere sandsynligt.

Vi nærmer os nu Herresædet. Jordbrugene er ikke mere Smaabrug, men Hovedgaarde, Ladegaarde og andre større Avlsgaarde med et samlet Hartkorn af 14 000 Tønder, hvortil vel svarer c. 70 000 ha, der drives enten af Besidderen, af Bestyrere eller af Forpagtere. De brede Lags Uvillie mod Storbesiddelsen skyldes vist især Uvillien mod Stordriften, som man forveksler med Besiddelsen, og hvis sociale Skyggesider i vore Dage fremdrages stærkt, ogsaa i Skønlitteraturen (Aakjær: Vredens Børn). Men denne Stordrift er ikke en Følge af Majoratsbaandet, saaledes som det hviler paa Besiddelsen i vore Dage; Stordriften kan indskrænkes, uden at Besiddelsesforholdene bliver ændrede, og den vilde sandsynligvis blive bevaret i fuldt saa høj Grad, hvis Godserne gik over til fri Ejendom. — De 300 større Gaarde, der hører til Majoraterne, har ikke mere end en Fjerdedel af det Hartkorn, der hører til Landets 2000 større Gaarde, over 12 Tdr. Hartkorn, og Driften af de baandlagte

Gaarde staar næppe tilbage for, hvad man træffer paa det frie Gods; det samme gælder vist om Tyendets og de selvstændig boende Arbejderes Forhold.

Hvis Majoraterne bliver delte, saaledes at der f. Eks. af ét større Gods opstaar 3—5 mindre, vil disses Ejere rimeligvis næsten alle blive saaledes stillede, at de bliver umiddelbare Landstingsvælgere, hvilket formentlig atter vil paavirke Tingets Sammensætning ganske kendeligt til Fordel for det store Hartkorn, og en lignende Virkning maa vel vise sig ved Valg til Amtsraadet if. L. 20. April 1908 § 23. Dette Forhold har, saa vidt Forf. mindes, ikke været fremdraget ved Forhandlinger om Ophævelse af Majoraterne.

Ud mellem Jordbrugene af forskellige Størrelsesklasser skyder sig Godsets Skove. I alt hører der til Majoraterne c. 60 000 ha gennemgaaende veldreven Skov. Medens vi efter Forfs. Opfattelse har for mange store Landbrug, er Antallet af store Skovbrug for lille; Skovbruget egner sig særlig godt til at være Genstand for Stordrift; det fideikommissariske Baand passer godt med Skovbrugets Natur, og der er vist blandt skovbrugskyndige næsten Enstemmighed for, at en Adsplittelse af Majoraternes Skovdistrikter vilde være til stor Skade. Det er næppe noget Tilfælde, at Storskovens vestligste Forposter i Jylland hører til to danske Stamhuse, Nørholm og Gram. Alle de Personer, der er knyttede til Skovbruget, fra Skovrideren til Skovarbejderen, vil være bedst tjente med, at Skovbruget i Hovedsagen holdes samlet; en vidtgaaende Deling udsætter Driften for at blive mindre rationel, og jo mindre Skov den enkelte Ejer faar, desto større Sandsynlighed er der for, at Skoven bliver en Biting,

hvis Interesser træder i Skygge for Landbrugets. Hvor vi finder veldrevne og indbringende smaa Skovbrug, er Driften ofte paavirket fra de større Brug. Hvad Arbejderne angaar, da er deres Kaar gennemgaaende fuldt saa gode paa Majoraterne som paa det frie Gods; den store Besiddelse kan ofte bedre end den middelstore eller den lille sikre stadigt Arbejde og ligelig Fortjeneste Aaret om, saavel som en kyndig Arbejdsledelse der fremmer Udviklingen til Dygtighed. Naar Arbejderens Dagværk bliver større, er en Forhøjelse af Akkordlønnen overflødig og en Forhøjelse af Daglønnen overkommelig.

Hvis Majoraterne skal gaa over til fri Ejendom, bør man søge at bevare Hovedmassen af Skovene som et samlet Brug. Man kunde f. Eks. paabyde, at højst 20 % af Arealet maatte sælges fra; det kan være rationelt at afhænde saadanne isoleret beliggende Skove, hvis Bestyrelse er forholdsvis dyr, og som kan følge med Hovedgaarde; at der er Skov til en stor Ejendom, gør det behageligere at besidde den og lettere at sælge den; Skoven + Gaarden er altsaa mere værd end Summen af Prisen for de to Arealer, naar disse sælges hver for sig. Kun hvor der hører meget store Skovstrækninger til Majoratet, vil det være rimeligt at tillade en Deling, f. Eks. i Parter paa mindst 1000 ha. En samlet Skov bør ikke kunne deles. Maaske kunde man ogsaa begrænse Retten til at omsætte Skovejendommen, saa at den visse Aar maatte blive i samme Ejers Besiddelse, og endelig vilde en Omordning af Statens Tilsyn med de private Skove vistnok være en nødvendig Følge af Majoratsbaandets Ophævelse.

Park og Have omgiver Herresædet. I vort

barske Klima har Havebrugets og Gartneriets forskellige Former ublide Kaar, men forholdsvis gode er de dog ved de store Herresæder, hvor man har Raad til og Sans for den Art af Skønhed og Luksus, som er knyttet til Have og Park. Hvad der er begyndt som en Herlighed for et lille Mindretal, har mangen Gang fortsat sig ud i Befolkningens brede Lag eller har affødt et særligt Erhvervsgartneri. Herresæderne har her i vore Dage en lignende Betydning som fordum Klostrene og de store kongelige Haver; men jo mindre Godserne bliver, desto mindre vil man vistnok ofre paa deres Havebrug og Parkvæsen.

En Del af Majoraternes Herresæder eller Slotte er vel uden arkitektonisk eller historisk Værdi; men mange af dem har Betydning for hele Landet, de er et Stykke dansk Kunst og dansk Historie, hvoraf vi paa en Maade alle er Medejere. Nogle Herresæder vilde vel blive holdte vedlige, selv om Godserne gik over til fri Ejendom; vi ser jo, at flere af Landets skønneste og bedst behandlede gamle Borge er i privat Eje; men ofte vilde der dog vist under de nye Forhold fattes Pengemidler til at bebo og bevare de gamle Herresæder og betale Ejendomsskatter af dem. Det er enorme Summer, Majoratsbesiddere i det sidste halve Aarhundrede har ofret paa Restaurering af Godsernes smukke gamle Bygninger, medens de tilsvarende Opgaver for Byernes Vedkommende som oftest maa løses af det Offentlige eller af Foreninger.

Foruden disse haandgribelige Værdier maa vi endnu regne med nogle immaterielle Goder:

Hjemstavnsfølelsen er en social Værdi, i vore Dage hvor en stigende Del af Befolkningen flytter om fra Sted til Sted. Hvis alle var bundne til Hjemstavnen, vilde Følgen blive Stilstand og Forsumpning; men lige saa uheldig er den modsatte Yderlighed. I de mindre Brug vil vel en anselig Del af Slægterne bevare Stillingen som Ejere eller Brugere gennem flere Led, men for de større Ejendommes Vedkommende vil Majoratsbaandet byde den største Sikkerhed.

Fremdeles er det et Samfundsgode, at Majoraterne normalt er gældfri. Det er godt, at ikke alt kan prioriteres uden Grænse, efter Ejerens Behag. Hvis Majoraterne frigøres, vil de i Regelen blive prioriterede, om ikke før saa naar de ved Arv gaar over til det næste Slægtled. I det ansete Nordsjællands Venstreblad for 14. Maj 1908 (optrykt som Nr. 83 af »Ret's Smaaskrifter) har da ogsaa en Forfatter, der underskriver sig »Georgist», med Styrke angrebet vor Tids Arbejde for Majoraternes Overgang til fri Ejendom, idet han peger paa Farerne ved den frie Ret til Prioritering.

Skønhed af mange Arter er knyttet til Len og Stamhuse, hvis Besiddere gennemgaaende med megen Liberalitet giver Publikum Adgang til at nyde dette Gode. Nye Ejere, i mindre Forhold og uden Tilknytning til Egnen eller til Stedets Traditioner, vilde vistnok ofte benytte sig af Lovgivningen om Hegn og Markfred til at drage mere snævre Grænser for den offentlige Adgang til Skov og Strand, Park og Have, og til selve Herresædet med dets Samlinger og Kunstskatte.

Endnu en Del af Majoraterne maa omtales: det er de anselige Fideikommis-Kapitaler, som hører til Godserne, og som overvejende stammer fra Salg af Fæstegods. Den almindelige Mening gaar vist i Retning af at bevare Baandet paa Kapitalen, naar blot Jordegodset bliver fri Ejendom; Grundlovens § 93 taler ogsaa kun om Godserne, ikke om Kapitalerne, og det er tilladt at oprette Pengefideikommisser, hvilket af og til forekommer. Nogen væsentlig Samfundsinteresse synes der mig ikke at være knyttet til det fideikommissariske Baand paa Kapital; men under alle Omstændigheder er der alvorlige Ulemper ved at have store Fideikommiskapitaler knyttede til gældfrit Jordegods. Selvfølgelig maa man have nogen Driftskapital til en saa stor Virksomhed, ligesom et Reservefond af passende Størrelse kan have Betydning i vanskelige Tider; men dertil behøves ikke de mange Millioner.

Faren er her en dobbelt: Besidderen kan fristes til at føle sig mere som Rentier end som Godsejer; hans økonomiske Velfærd er ikke mere knyttet til Godsets Drift, han er ikke mere solidarisk med det saaledes som hans Forfædre, der, ofte lige op til Midten af det 19de Aarhundrede, trods deres uhyre Besiddelser var alt andet end rige paa kontante Penge. Det kan da tænkes, at Besidderen, med Støtte i Fideikommiskapitalen, betragter Herresædet som et Landsted, Skovene og Markerne som en Vildtbane, til Skade for Godset og dets Drift. — Den anden Fare ved de store Kapitaler er, at Besidderen kommer ind paa at føle sig som Kapitalist, medens man netop i den sociale Ligevægts Interesse maa ønske, at der bestaar et vist Modsætningsforhold mellem Aristokratiet og Pluto-

kratiet. Naar man sætter 1912« og »Pengevælde« i Steden for »1660« og »Enevælde«, kan man her godt anvende Hørups Ord, at det er »ikke sagt, at de brave Folk, der lod sig tage ved Næsen i 1660, ikke havde været nok saa fornuftige, dersom de havde tænkt noget mindre paa at køre Adelen ud af Spillet og noget mere paa at komme til at spille med selv.« (Artikler og Taler, II, S. 173).

Man vil af disse Betragtninger forstaa, at Samfundet efter Forfatterens Opfattelse har større Udsigt til Tab end til Vinding ved at lade Len og Stamhuse gaa over til fri Ejendom. Men, vil man sige: Respekt for Grundlovens § 93 (Junigrundlovens § 98), der byder, at »Intet Len, Stamhus eller Fideikommisgods kan for Fremtiden oprettes; det skal ved Lov nærmere ordnes, hvorledes de nu bestaaende kunne overgaa til fri Ejendom.« Meget taler ganske vist for den Betragtning, som A. S. Ørsted gjorde gældende i den grundlovgivende Rigsforsamling, at man ikke burde vedtage Løfteparagrafer, der vil sætte den kommende Tid ... ud af Stand til at ordne disse Forhold paa den Maade, som den lovgivende Magt da maatte finde hensigtsmæssig; det var et sælsomt Resultat af Tidens Liberalisme, at den for at faa brudt nogle gamle Bestemmelser, der tog Sigte paa Fremtiden, indsatte nye Bestemmelser, som nu et Par Menneskealdre senere skal føles bindende for os. — Men Paragrafen staar der jo unægtelig, med sit Paabud om at det *skal* bestemmes, hvorledes de bestaaende Majorater *kan* overgaa til fri Ejendom.

Hertil maa dog bemærkes, at Grundlovens Paabud

i Hovedsagen *er* efterkommet. I 1849 hørte vistnok over 20 % af Landets Hartkorn til Majorater; 1885 var Tallet omtrent 10 (V. Falbe Hansen i Danmarks Statistik Bd. II, S. 296): nu er det næppe over 7—8 %, og heraf er en stor Del Fæstegods, som Besidderen *kan* (har Ret til at) lade overgaa til Selveje iflg. Lov 21. Juni 1854. Tilbage bliver saaledes kun 4—5 %, eller $^1/_5$—$^1/_4$ af det Hartkorn hvormed man i 1849 beskæftigede sig*).

Endvidere maa man undersøge, hvorledes Grundlovens Bud er opstaaet og begrundet. Vi maa her gaa tilbage til Stændertidens første Dage. Allerede 1836 foreslog Herredsfoged With i Viborg Stænderforsamling »med Hensyn til at det meste Fæstegods i Danmark findes under Len og Stamhuse«, at disse skal have Ret til at sælge det. I de følgende Aar. 1838—46, arbejdede With, Drewsen og Balthazar Christensen m. fl. for denne Sag, dels i Viborg Stænderforsamling, dels i Roskilde; men efterhaanden steg Kravene, og man androg om at »standse al videre Oprettelse af Len, Stamhuse eller Majorater, indtil det ... kan vorde afgjort, om hvorvidt og hvorledes deslige Landbesiddelser fremtidigt kunne tilstedes« (Roskilde Stændert. 1844 Sp. 1099). Ret til at sælge Fæstegodset uden Tab af Majoratets Privilegier blev givet ved Kundgørelse 10. Juli 1846.

Angrebet paa Majoratsinstitutionen rettedes for-

*) En Række Forsøg paa 1851—73 at gennemføre en Lov om Overgangen til fri Ejendom er refererede i Gustav Graae: De om Len, Stamhuse og Fideikommisgodsers Overgang til fri Ejendom tidligere fremsatte Forslag og deres Behandling i Rigsdagen, 1910.

trinsvis mod tre Punkter: Privilegierne, Baandene og Fæstevæsenet.

Som Forholdene efterhaanden havde udviklet sig, var Godsejernes, særlig Lensbesiddernes, store Privilegier, i Form af Skattefrihed eller Skattelettelse, Kaldsret m. m. m., ganske urimelige, og de forsvandt da ogsaa, til Dels allerede før 1848.

Mod selve det System, at lægge Baand paa den frie Disposition over Jorden, rejste sig Tidens økonomiske Liberalisme, samtidig med at der stadig blev oprettet nye Majorater. Falbe Hansen regner (Stavnsbaandsløsningen og Landboreformerne. II, S. 96), at der var

Aar	1700	1740	1770	1790	1807	1841	1850
Grevskaber . . .	6	12	14	16	17	19	19
Baronier	13	12	15	16	13	12	14
Stamhuse	5	13	42	48	38	41	46
I alt . . .	24	37	71	80	68	72	79

Særlig paa Lolland og den fynske Øgruppe var en stor Del af Jorden bunden, og man kan vel forstaa, at den liberale Opposition, ligesom et halvt Aarhundrede tidligere C. D. F. Reventlow, saa en Fare i Majoraternes Vækst. Men medens den store Bondeven fra Landboreformernes Tid, der selv var Besidder af et og senere af to Grevskaber, dømte ud fra et grundigt Kendskab til de baandlagte Ejendomme, har saa vidt vides ingen af Førerne for den liberale og bondevenlige Bevægelse i Fyrrerne kendt Majoratsgodserne indefra; ved et mærkeligt Træf stammer de af disse Mænd, der var fødte paa Landet, fra Egne, hvor Len og Stamhuse ikke spillede nogen Rolle, og dette Forhold

gentager sig op mod vore Dage, lige til Chr. Berg og V. Hørup.

Medens With, Bz. Christensen og Orla Lehmann vistnok i og for sig var Modstandere af Baand paa Jorden, blev det dog især Fæstevæsenet, om hvilket Kampen kom til at staa. Til Dels bundede vel Uvillien mod Livsfæstet i Mangler ved den daværende Ordning af Fæsteinstitutionen og i Misbrug som havde indsneget sig, med eller mod Loven; men lige saa vigtig var den fra Fortiden nedarvede Følelse af Fæstebønderne som en Underklasse. Trods Indsigelser fra flere Sider kommer denne Opfattelse stærkt frem i Stændernes Forhandlinger, og i sin Skildring af det 18de Aarhundredes Landboreformer fremhæver C. F. Wegener, hvorledes Fæstebonden, idet han bliver Selvejer, skal »afkaste Slavens Sind og indtage en værdig Plads i det borgerlige Selskab«, et Udtryk som langtfra passer paa alle Fæsterne, og som viser en naiv Tro paa, at Overgangen til at blive Selvejere straks skulde omskabe Menneskene i deres eget og andres Omdømme saavel som deres Sindelag.

Sikkert er det, at »Folk uden for Bondestanden« paa Landet ligesom Købstædernes Borgere og Embedsmænd ofte saa ganske urimeligt ned paa Bønderne. Men disse havde næppe ganske Ret, naar de i saa høj Grad gav Fæstevæsenet Skylden: ogsaa Selvejeren eller Arvefæsteren betragtede man fra oven, endnu efter Bondens Frigørelse i 1788. Eksempelvis kan her peges paa de grovkornede Løjer, Frederiksborg Skoledisciple henimod Aar 1800 tillod sig over for Egnens Bønder, som jo allerede en halv Snes Aar tidligere begyndte at blive Arvefæstere med Ret til at sælge og

pantsætte (Kommandør Paludans Erindringer, 1908, S. 30–37), og paa den Omtale Bønderne fik, naar man drøftede Spørgsmaalet om Oprettelsen af en højere landøkonomisk Læreanstalt (Den kgl. Veterinær- og Landbobøjskole 1858–1908, Festskrift, S. 20). Selv en trofast Bondeven som Rasmus Sørensen skriver i et Anfald af Mismod, 1843: »Førend Bønderne oplæres ved en anden Skolegang til at kunne læse og tænke, er de ikke værd at sparke til engang, langt mindre skrive for«. (Almuevennen 1875, S. 575).

Medens den med Landboforhold fortrolige Drewsen vel ønskede Livsfæstet indskrænket, men ikke ganske afskaffet (Roskilde Stændert. 1840 I, 892), var J. A. Hansen til det sidste en ubetinget Tilhænger af at indføre Selveje. Men hvor højt begavet end denne Fører var, synes det dog, som om han, Købstadmanden, saa noget udvendigt paa Fæstesagen. Selv fortæller han, hvorledes han fordybede sig i Landbolovgivningen, da det viste sig, at Almuevennen« ikke kunde vente nogen Tilslutning fra Købstæderne; det er om Tidspunktet 1843, altsaa da han var 37 Aar gammel, at han skriver: Jeg kastede mig med Iver og Interesse paa Landboforholdene, som hidtil havde været mig fremmede (Almuevennen 1875, S. 585, jfr. 575 og 811). Det var Fæstespørgsmaalets juridiske Side, paa hvilken han anvendte sin Skarpsindighed. I social Henseende var han greben af en stærk, næsten sygelig Underklassefølelse; endnu om hans sidste Leveaar hedder det, at naar han »kom til et Møde, var hans første Ord: Vi kommer her efter Indbydelse for at forsvare vor Politik«. Altid Undskyldninger«. Hans Parti var »langt nede, ikke blot i Modpartens Om-

dømme, men i sit eget ... Fordringen om Ligeberettigelse stredes med Følelsen af Mangel paa Jævnbyrdighed.« (V. Hørup: Anf. St., I, S. 4).

Lige saa utrættelig som J. A. Hansen arbejdede D. G. Monrad paa at faa os »bort fra denne middelalderlige Indretning« og roste sig af, at han i 1861 var med til at indgive Fæsteforholdet »en mild, langsomt men sikkert dræbende Gift.«*) Men hvis han muligvis i Fyrrerne har set Fæsteren som undertrykt, saa var han i hvert Fald senere aldeles ikke sentimental, naar han talte om Fæstebondens Kaar; i Sognelivet er »Aristokraterne ... Gaardmændene, de være Fæstere eller Selvejere«; »det gælder kun om at bringe en Del af Sognets store og mægtige Mænd, der sidder lunt inden Vægge, i en endnu lunere Stilling« ved at lade Fæstegaardene gaa over til Selvejendom. Det var ud fra en almindelig liberal-økonomisk Betragtning, at han ønskede Fæstevæsenet afskaffet.

I sine Angreb paa Len og Stamhuse fik Oppositionen virksom Støtte hos en Række Proprietærer og Ejere af det fri Jordegods, som vel kan have været noget jaloux paa Godsejernes Overklasse, Majoratsbesidderne. Men det vægtigste Indlæg mod den fideikommissariske Besiddelse kom fra en Mand, som samtidig var Historiker og Godsejer, H. F. J. Estrup, der i 1845 udgav et Skrift om »De danske Majorater«, og her fremførte omtrent alt, hvad der kan siges mod denne Institution. Estrup udtrykker sig dog meget moderat: han ønsker ikke, at de bestaaende Majorater

*) Naar intet andet siges, stammer Citater af Monrad i det følgende fra hans to Samlinger: Politiske Afhandlinger, 1869—71, og Politiske Breve, 1874—82.

skal ophæves, men har kun den Mening, at deres Baand kan og bør løsnes paa enkelte Punkter, og at det overhoved ikke er ønskeligt, at Majoratsgodsernes Antal her i Landet yderligere forøges eller overskrider et vist Maksimum. Senere blev Skriftet omarbejdet stærkt og oversat paa Tysk (Samlede Skrifter Bd. III).

Estrups Arbejde, der fik en meget velvillig refererende Omtale i det af Monrad redigerede Dansk Folkeblad, har haft en stor Indflydelse paa Samtiden og vistnok ikke mindst paa Monrad, Grundlovsudkastets Koncipist, der i øvrigt dengang synes at have beskæftiget sig langt mindre med Majoratsinstitutionen end med Fæstevæsen, Udstykning og Hoveri-Afløsning. Forholdene skulde dog bringe ham i Opposition til Majoraterne; hans urolige Sind og hjemløse, for ikke at sige fredløse, Barndom kan vel ogsaa dengang have hindret ham i at forstaa Hjemstavnsfølelsens Værdi. Ved sin Ven, den senere Martsminister, Grev Frederik Marcus Knuth, blev han 1846 kaldet til Sognepræst i Vester Ulslev, omtrent midtvejs mellem Rødby og Nysted. Byen laa altsaa langt fra Knuthenborg, og Monrad har vel næppe under sit toaarige Ophold paa Lolland haft megen Lejlighed til at blive bekendt med den dygtige og frisindede Ledelse af det Grevskab, hvortil Kirken hørte. Men hvor han vendte sig hen, saa han Len og Stamhuse; de raadede tilsammen over mere end Halvdelen af Lolland, og efter at Stamhuset Gammelkjøgegaard var oprettet 1845 paa Sjælland, kom nu 1847 Vennerslund paa Falster, der ellers siden det store Domænesalg 1766 havde været næsten udelukkende frit Gods.

Det kunde se truende ud, og hertil kom, at

Monrad, der boede omgiven af store Avlsgaarde, saa meget mørkt paa disse; nogle Aar senere siger han, at »navnlig paa de store Gaarde hersker en saa dyb Fordærvelse, at man vanskelig skal kunne finde den større noget andet Sted ... en saadan stor Gaard med det behørige Sæt Malkepiger og saa fremdeles« (Folkethingets Forh. $18^{55}/_{56}$, Sp. 319). Det turde vel være, at Uvillien mod Stordriften er gaaet over paa Storbesiddelsen.

En provisorisk Forordning af 17. Maj 1848 ophævede den i Danske Lov hjemlede Ret til at oprette Sædegaarde til Stamhuse, hvilket begrundes ved, at en saadan Oprettelse »lægger et under de nu indtraadte Forhold ikke ønskeligt Baand paa den frie Afbenyttelse af disse Ejendomme og navnligen hindrer det derunder hørende Fæstegodses Overgang til fri Ejendom« (udførligere Motiver findes i Departementstidende 1848, S. 153—155).

I sit første Grundlovsudkast havde Monrad ifig. A. D. Jørgensen foreslaaet, at den særlige Arvegang i Len og Stamhuse skulde bortfalde senest med de nu fødte (Danmarks Riges Hist. VI a, S. 426); men det Udkast, Martsministeriet, i hvilket som bekendt tvende danske Lensgrever havde Sæde, fremsatte for den grundlovgivende Rigsforsamling, siger kun (§ 79), at »Intet Len, Stamhus eller Fideikommisgods kan for Fremtiden oprettes; de nu bestaaende kunne med alle Berettigedes Samtykke overgaa til fri Ejendom.«

Medens Udvalget sluttede sig til den første Bestemmelse, fandt det med Rette, at den sidstnævnte, »som har til Hensigt at aabne en Mulighed for Overgangen af de nu bestaaende [Majorater] til fri Ejendom«,

»lider af en Uklarhed, der kun kan hæves ved en i det Enkelte gaaende Lov«, og foreslog derfor at udskyde Spørgsmaalet ved at formulere Paragrafen saaledes, som den nu staar i Grundloven, men forventede (§ 86,10) ganske vist, at en Lov vilde blive given saa snart som muligt. Ordføreren, Hall, der gennem sin Ven og Rejsefælle Fr. M. Knuth maa have kendt en Del til Lensbesiddelserne, betonede, at Overgangen til fri Ejendom »paa ingen Maade . . . skulde tilstedes uden Hensyn til Besiddernes og de Arveberettigedes Ret«.

Forhandlingen var ganske kort, ved 1ste Behandling næppe 1 Time, ved 2den Behandling endnu kortere. Foruden Ørsted talte Besidderen af Tølløse, Baron Zeuthen, mod Forslaget og anbefalede at give almindelig Ret til at oprette Stamhuse »f. Eks. som i England, eller for 3 Generationer«. Et Forslag af Rée og Grundtvig om at ændre »med alle Berettigedes Samtykke« til »med de nærmest Berettigedes Samtykke« kom ikke til Afstemning.

Monrad har haft saa stor Betydning for vor konstitutionelle Udvikling, at vi bør se, hvorledes hans Opfattelse gennem Tiderne forandrede sig. Som Folketingsmand sendte han 1851 Justitsministeriet et Forslag om Overgang til fri Ejendom, der blev skarpt kritiseret af Generalprokurøren, T. Algreen-Ussing (G. Graae: anf. St. S. 5, jfr. Reskriptsamlingen 1851). Maaske har han ogsaa i 1860, som fungerende Indenrigsminister forberedt et Lovforslag om Sagen (F. Krogh: De danske Majorater, 1868, S. 9), men det er i saa Fald ikke blevet fremsat.

Efter i 1869 at være kommen hjem var Monrad til en Begyndelse ganske vel tilfreds med den reviderede Grundlov, men senere saa han med dyb Bekymring paa den voldsomme Forfatningskamp. Han havde vel i 1870 udtalt sig for at opfylde Grundlovens § 93, men samtidig nævnte han dog Lensbesidderne som en fremtidig Bestanddel af et i god Betydning konservativt Parti, hvorimod han ønskede al anden Adel afskaffet. »Lensbesidderne vilde herved komme til at rage frem som store frit staaende Træer. Da deres Antal ikke er stort, vil det ikke kunne skade; det vil pynte i Landskabet«. Senere, i 1878, udfører han dette nærmere saaledes, med en meget tydelig Adresse til Tidens politiske Situation: »Jeg tror, at man er berettiget til at vente at finde netop hos Lensbesidderne den fine konservative Takt, der forstaar i rette Tid at gøre Modstand og give efter, den dybe Ærbødighed for det Lovlige, der ej vil tilstede dem at forvride Forfatningen af Had til usympatetiske politiske Skikkelser. Den i Sandhed aristokratiske Minister ... hans Selvfølelse vil være for stor, til at han kan finde sig i at være en magtesløs Magthaver, en Minister, der ej kan sætte noget igennem«. Men, siger han senere, i 1882, hvor han sammenligner Livet med et Karneval: »Det væsentlige er Sindelaget, Dygtigheden. En spiller Greve, en anden Bonde; bag Koulisserne er de hinandens Lige. Det politiske Liv skal ligne Livet bag Koulisserne«.

Paa dette Tidspunkt var Monrad, 70 Aar gammel, atter Medlem af Folketinget, hvor han vel indtog en mæglende Holdning, men dog i Hovedsagen sluttede sig til Venstre. I Samlingen $18^{82}/_{83}$ var han Ordfører

for tre Lovforslag angaaende Jordspørgsmaal, som han oprindelig selv havde fremsat (i Partiet), men som han nu, efter at de var omarbejdede, stillede sammen med Berg, Bojsen, Busk, Høgsbro, Hørup og Tauber. Det ene handlede om Jordejendommes Frigørelse for den døde Haand, det andet om Statens Overtagelse af Fæstegodset under Len, Stamhuse m. m., det tredje om Afløsning af forskellige faste Afgifter. Men Monrad undtog her udtrykkelig Lenene fra at regnes til »den døde Haand« og udtalte sig med megen Varme om Lensbesidderne, skønt de paa dette Tidspunkt næsten alle hørte til hans politiske Modstandere (Folket. Forh. $18^{82}/_{83}$, Sp. 694, 811, jfr. Tillæg A, Sp. 2073). Om Fæstesagen afgav Udvalget en Betænkning med mange værdifulde Oplysninger; men ingen af de tre Forslag kom til 2den Behandling. 1886 trak Monrad sig tilbage, og Aaret efter døde han.

Saafremt man vil skride til at forandre Grundloven af 1866, kunde man maaske ogsaa ændre § 93 og derefter reformere Majorats-Lovgivningen, vække denne Tornerose der har sovet i to Gange Hundrede Aar.

Det maa her bemærkes, at man administrativt, ved Bevilling, kan lade Majorater overgaa til fri Ejendom. I Tidens Løb er en Mængde Len og Stamhuse ophævede; man har endog set, at et Grevskab i 1823 blev stillet til Auktion af det Offentlige for resterende Skatter (F. Krogh: De danske Majorater, 1868, S. 105). I nyere Tid har de 12 Aar 1899—1910 bragt Frigørelsen af ikke mindre end 3 Stamhuse: Fjellebro, Rønningesøgaard og Overgaard. Dette er vistnok al-

mindelig blevet opfattet som et socialt Fremskridt, en Sejr eller Gevinst for Demokratiet; men foreløbig er det visse dog kun, at Samfundet, der havde nogen Indflydelse paa disse Besiddelser, uden Vederlag har opgivet sin Ret. Saa vidt vides er de tre Godser ikke udstykkede eller Driften reformeret paa anden Maade; man har faaet tre frie Godser i Steden for tre Stamhuse; men nu som før er Driften overvejende Stordrift (Statskalenderen).

Det forekommer mig, at Samfundet i saadanne Tilfælde burde søge paa rimelige Vilkaar at komme i Besiddelse af noget Jordegods, for hvilket der kunde være god Anvendelse. »Alle de store Domænesalg, vi har foretaget siden Midten af forrige [ɔ: 18de] Aarhundrede, har vel bragt en foreløbig finansiel Fordel, men har berøvet os en Fremtidsværdi, der var mange Gange større end denne Fordel«. (V. Falbe Hansen: Finansvidenskab I, S. 30). Desuagtet kan det maaske forsvares, at Staten afhændede den overvejende Del af sine uhyre Godser, men næppe at den saa at sige har solgt alt det Landbrug, over hvilket den havde Raadighed. Riis-Hansen har da ogsaa (nærværende Tidsskrift 1910, S. 132) nævnt det som et Fremtidsmaal »at Samfundet efterhaanden skal generhverve den Jordværdi, der nu befinder sig i privat Eje«.

Eksempelvis skal anføres, hvorledes Staten kunde have anvendt en Del af sit Jordegods i Steden for at sælge det for godt Køb.

Først maa her nævnes de sociale Eksperimenter. Hvor en ny Form for Brug eller Besiddelse melder sig med Krav paa at blive prøvet, maa den sædvanlig kæmpe sig frem til at blive Genstand for ny Lovgiv-

ning, — en Vej der er langsom, besværlig og dyr. Det var langt simplere at prøve det ny paa Statens Jordegods, saaledes at Lovgivningsmagten bemyndigede Administrationen til at anstille sammenlignende Forsøg i rimeligt Omfang med Lodder af forskellig Størrelse, forskellige Afgiftsformer osv. Der er i vore Dage en Mængde saadanne Forslag fremme, hvoraf flere har været fremdragne i dette Tidsskrift, og man vil ikke i Længden kunne afvise dem, men kan da paa den anden Side let blive tvungen til at indføre det ny i alt for stor Udstrækning, inden dets Værdi er fastslaaet.

Skovene burde man i Hovedsagen have beholdt, som Del af vort Statsskovbrug. Medens vi her i Landet fortrinsvis taler om at sælge Statens Skove, naar deres Forhold drøftes, gaar Bevægelsen i de fleste nord-, vest- og mellemevropæiske Stater i modsat Retning. Ved at forhugge Skovene tjente Godskøberne 1764—74 en væsentlig Del af Købesummen for de store Domæner, som man solgte, da Krigsrustninger i Forbindelse med en ødsel og uordentlig Statshusholdning havde bragt Staten paa Fallitens Rand.

Efterhaanden som den moderne Forskning i stigende Grad rykker ud i den fri Natur og ud i Befolkningen, ud i det virkelige Livs klare Dag, trænger de højere Læreanstalter mere og mere til Jordegods. Med Nutidens Trafikmidler kunde den daglige Undervisning godt foregaa i Byen, samtidig med at der var Forbindelse med et Gods, som laa paa passende Sted. Vi vilde endog finde et særdeles gavnligt, om det var paalagt Professorer at tilbringe et vist Antal Dage, fordelte over alle Aarstider, ude paa Landet. Allerede Holberg har udtalt, at Professorerne kunde have

Udbytte af at komme i nær Forbindelse med de praktiske Landmænd, thi »man kan af dem lære, hvorledes Jorden skal dyrkes, Heste og Kvæg konserveres, Skovene sættes i Stand, Gaarder bygges og en skikkelig Økonomi føres« (Den kgl. Veterinær- og Landbohøjskole 1858—1908, Festskrift, S. 3, hvor Holbergs Forhold til Sorø Akademi er nærmere omhandlet). Senere har der været Planer om at knytte Stamhuset Gammelkjøgegaard til Forstundervisningen (smst. S. 115). Men det turde være, at stadig Forbindelse med Landboerne i en enkelt Egn vilde have lige saa stor Værdi for Historikeren, Sprogmanden og Juristen som for Landøkonomen, Forstmanden, Botanikeren og Veterinæren. Ludvig Schrøder og den Kreds, der med ham grundlagde Askov, har forstaaet dette.

Det havde været sømmeligt for Folket at give den Konge, der med rund Haand delte ud af sin Magt, et Apanagegods. Men da Frederik VII ønskede et Fristed, maatte han købe Jægerspris Gods, saa vidt vides til fuld Værdi. Og over for det nye Kongehus kunde en Tildeling af Apanagegods vistnok have haft politisk Betydning; men Staten solgte 1851 det skønne, minderige Hald for 124 000 Kr., d. v. s. 10 000 Kr. mindre end den faa Aar tidligere havde givet. I 1881, da Godset atter skiftede Ejer, var Prisen 231 000 Kr. (Trap, Danmark, IV, S. 693).

Undertiden kunde Staten have haft stor Fordel af at eje de Arealer, paa hvilke den nu ønsker at bygge, eller over hvilke der skal føres offentlige Anlæg. Ogsaa for de enkelte Kommuner var det godt at handle med en Ejer som Staten; selv om Kommunen skulde betale noget over gangbar Pris for de paagældende

Jorder eller yde et anseligt Vederlag for at opnaa en Rettighed, kunde man dog ofte faa en bedre og billigere Ordning end nu.

Hvor Staten maatte faa Lejlighed til at komme i Besiddelse af Majoratsgods, kunde den maaske gennemføre en og anden af de her nævnte Planer*).

Naar Talen er om bestaaende Godser, paa hvilke der hviler fideikommissariske Baand, maa man gøre sig klart, at Samfundet eller Statsmagten sidder inde med en betydelig Magt. Hvis Besidderen overskrider sin Kompetence og »foretager Dispositioner, der er til Skade for Ejendommen og de Successionsberettigede«, kan Ministeriet »erklære de ubeføjede Dispositioner ugyldige, paalægge Besidderen af egen Formue at erstatte den Skade, han maatte have tilføjet Ejendommen, sagsøge ham ved Domstolene eller udvirke en kongelig Resolution, hvorved Majoratets Bestyrelse enten i det hele eller for en Del, f. Eks. Skovene, fratages ham og underlægges en særlig Administration« (Justitsm. Skr. 3. Juli 1861, Reskriptsamlingen).

Ministeriet meddeler ikke Attester om en ny Besidders Successionsberettigelse; men hvis den paagældende Retsskriver nærer Tvivl i saa Henseende, kan han afkræve den Succederende Bevis for samme (Justitsm. Skr. 24. Juli 1849). En noget mere indgaaende Kontrol paa dette Omraade vilde formentlig kunne gennemføres administrativt.

Staten har saaledes en ikke ringe Indflydelse paa Besidderens Stilling og maa kunne bruge sin Magt i det Godes Tjeneste, hvor der er Fare for, at den paa-

*) Det efterfølgende er en udvidet og omarbejdet Gengivelse af Foredragets Slutning.

gældende mangler Evne til at styre Godset forsvarligt, og der maa formentlig her ikke blot kunne tages Hensyn til de besiddende Familiers Interesse, men ogsaa til de mange Beboere, hvis Ve og Vel er knyttet til Godset. I Erektionsbrevene findes undertiden Bestemmelser, der gaar i denne Retning, saaledes hedder det om Stamhuset Nørholm, hvis Opretter lod skrive over sin Dør:

> Tag immer noget for til Eftermandens Nytte,
> Og lev som den der skal herfra i Morgen flytte,

at »Ingen, være sig Mand eller Kvinde, hvis Husholdning eller Opførsel vitterligen er ryggesløs, slet eller lastværdig, kan blive Ejer af dette Stamhus« (J. K. Rosenørn-Teilmann: Lidt om Nørholm, 1895, S. 7).

At Lensbesidderne staar i et særligt Forhold til Statsmagten, har man erkendt lige fra den Tid, hvor Institutionen blev grundlagt. Enevælden (ɔ: Staten) krævede oprindelig en vidtgaaende Troskab og »Devotion« af dem, men endnu langt senere kunde den optræde med en vis Strenghed, saaledes i 1840 da enkelte Lensbesiddere og flere Embedsmænd havde underskrevet Petitioner om Skattebevillingsret m. v., »som, hvis de toges til Følge, vilde fremkalde Forandringer i Statsforfatningen. Vi ville antage, at disse ved Lenspligt eller Ed til Os, som deres suveræne Konge, bundne Mænd ikke have overtænkt, hvad de have foretaget sig, men Vi finde Os foranlediget til at paalægge vort Kancelli at erindre dem hver især om deres Stands- eller Embedspligt, og at advare dem om, ej at tilsidesætte deres Ed og Pligt, saafremt de attraa længere at tjene Os eller ville undgaa at anses for et saadant Forhold« (Reskript 31. Okt. 1840).

Selvfølgelig bør den Magt, Staten her sidder inde med, kun bruges, naar det er fornødent. Man maa erindre, at det ikke er Besidderens Person, der skal bedømmes, men den Tilstand hvori Godset er eller kan ventes at komme. Maaske har han Ord for at være »upraktisk«, men dette betyder ofte kun, at han er selvstændig nok til at gaa sine egne Veje, og hvis han har den for en Mand i store Forhold værdifulde Egenskab at kunne vælge sine Hjælpere med Skønsomhed og giver dem passende Raaderum, da vil Tilstanden paa Godset blive god. Maaske er han en daarlig Økonom, hvilket er slemt for ham og hans nærmeste; men derfor er det ikke sagt, at han lader Godset forfalde, eller at han udsuger dets Beboere; Humanitet, Trofasthed, Virkelyst og en vis praktisk Dygtighed kan jo godt være forenet med Ligegyldighed i egne Pengesager.

Et Forbud mod at besidde mere end ét Majorat vilde føre til, at disse Besiddelser blev fordelte paa noget flere Hænder, saaledes at Hjemstavnsfølelsen kunde komme mere til sin Ret end det nu er muligt i de Tilfælde, hvor en og samme Mand besidder to eller flere saadanne Godser. I Erektionspatenterne finder vi en Række Bestemmelser, der tilsigter at forebygge en saadan Forening; det gælder saaledes (F. Krogh, anf. St.) om Kombinationerne Baroniet Zeuthen—Det Schulinske Fideikommis; Stensballe—Juellinge; Iselingen—Rosenfeldt; Lerchenborg—Knuthenborg; Restrup—Christiansholm; det jydske og det holstenske Schildenske Fideikommis; Rosenholm—Villestrup (en Del af disse Godser er nu fri Ejendom). For Godsets Beboere er det en Fordel, at Besidderen tager fast Ophold paa Herresædet.

Man kunde vel endog gaa et Skridt videre og tillade Deling af de største Majorater, som i Virkeligheden bestaar af flere sammenlagte Godser, og som undertiden, efter Fæstegodsets Salg, ligger i adskilte Dele. Med Nutidens intensive Jordbrug vilde en saadan Formindskelse være rimelig, men den vilde næppe behøves i mere end en halv Snes Tilfælde.

Som ovenfor nævnt findes der en anselig Rest af Fæstegods paa Majoraterne, idet nogle Besiddere har bevaret denne Brugsform, trods de væsentlige Fordele som Lovene af 21. Juni 1854, 19. Februar 1861 og 9. Marts 1872 byder den, der vil sælge Fæstegodset. Den almindelige Mening gaar vistnok i Retning af at fjerne Fæstetvangen, og en særlig Kommission behandler de herhen hørende Spørgsmaal. Den nuværende Konseilspræsident, Kl. Berntsen, har fremhævet, at Fæstespørgsmaalet maa løses, før Majoraterne gaar over til fri Ejendom; »Tænkte man sig, at Kapitalismen fik Lenene og Stamhusene i Eje, vilde det blive til stor Skade for Fæsterne«. Lignende Udtalelser er fremkomne fra anden Side (Folket. Forh. $19^{07}{}_{08}$, Sp. 5119, 5151, 5158, jfr. Graae, anf. St. S. 41).

Forf. nærer den Anskuelse, at man i Fortiden havde alt for meget Fæste, og at man i det 18de, til Dels ogsaa i det 19de Aarhundrede gjorde Ret i at arbejde paa Overgang til Selveje. Men nu er Selvejendom Regelen og Livsfæstet Undtagelsen, samtidig med at man med Iver drøfter Spørgsmaalet om nye Former for Fæste. Det vilde da — set fra et naturhistorisk Standpunkt — være højst besynderligt at udrydde de sidste Rester af det gamle Livsfæste, hvis Indretning vel ikke er fuldkommen, men fra hvilket dog baade Jorddrot og Fæster maa kunne hente gavn-

lige Erfaringer til Brug ved den nye Ordning. Det var, som om en Forstmand vilde sige: Nu gaar vi over til at dyrke mere Eg i vore Skove, og vi vil da begynde med at udrydde alle Landets Rester af gammel Egeskov.

Livsfæstet sikrer Fæsteren en Livrente, mod at han fører et arbejdsomt Liv, og giver ham samtidig Adgang til at uddanne sin Søn til at overtage Fæstet efter ham. Hvor det er ordnet paa rette Maade, giver det Plads for den dygtige Mand, der kun har liden Kapital, men evner at bringe noget ud af Jorden, altsaa, om man vil, »den besiddelsesløse Intelligens«, der er en meget vigtig Faktor, i Landbrug som anden Steds i Samfundet, medens man med vor Tids Jordpriser skal eje en betydelig Kapital for at købe en Landejendom af den beskedne Størrelse, at den kan give fuld Sysselsættelse for en Familie; den, der kun har en lille Kapital, maa da enten nøjes med et Brug, som er for lille, eller han maa i alt for høj Grad prioritere Ejendommen. Saa vidt Forf. kender Landets Fæstegods, staar det ikke tilbage for Selvejernes Brug, og Fæsternes Higen mod at blive Selvejere maa vist nærmest være en Følge af den ældre Tids Opfattelse, hvorefter der skulde være en social Forskel mellem de to Slags Landbrugere.

Hertil kommer maaske en Forestilling om, at Fæsteren vil tjene betydeligt ved at købe, hvilket dog ikke er saa sikkert. I 1840—45 var Salgsprisen for en Tønde Fæstehartkorn, solgt til Selveje, kun det halve af Prisen for Selvejerjord; 1860—74 var Brøken omtrent $^3/_5$; 1875—84 $^2/_3$, men siden omtrent $^3/_4$; og medens indtil 1884 kun 5—10 % af Fæstehartkornet

blev solgt til Fremmede, uden for Fæsterens Familie, er Tallet i nyere Tid 15 %. (Statist. Tabelv. 5. Række C Nr. 4, S. 169).

I Opgangstider kan den, der køber dyrt og prioriterer stærkt, vel endda klare sig, men naar Nedgangen kommer, vil den ramme ham haardt. Det er da ogsaa en Erfaring fra den store Landbrugskrise 1818—28, at »Fæstebønderne klarede sig bedre end Selvejerne«, og undertiden bad disse om at maatte blive Fæstere igen (Falbe Hansen: Stavnsbaandsløsningen og Landboreformerne, II, S. 33; H. P. Kristensen: Landbrugskrisen i Danmark 1818—1828, S. 61—63): Byrden var fortrinsvis lagt over paa Godsejerens Skuldre, som bedre end Fæsterens kunde bære den.

Den almindelige, autoriserede Mening om Fæstevæsenet er ganske vist meget afvigende fra det ovenfor fremsatte. Men Forf. staar ingenlunde ene med sin Opfattelse. 1894 udtalte saaledes den radikale Vilh. Lassen (Offentligt Fæste, 1894, S. 11): »Selvejendom er intet økonomisk Løsen mere. Fæste er ikke blandt de Samfundsuretfærdigheder, man mere agiterer imod ... de Bønder, der sidder paa Fæste nu, de bryder sig ikke om at købe. Og det er vistnok særdeles fornuftigt af dem.« De første Sætninger gælder næppe i vore Dage, det sidste Punktum stemmer godt med, hvad Lassens daværende Modstander, N. Neergaard, samtidig har udtalt (under Junigrundloven, II, H. 20, S. 254). I dette Tidsskrift har H. Waage 1904, ligesom ti Aar tidligere Vilh. Lassen, anbefalet Indførelsen af offentligt Fæste. Den ovenfor omtalte »Georgist« siger endog, at »De nu tilbageværende Oaser af Bøndergods paa enkelte Len frem-

byder i Virkeligheden et social-økonomisk set langt mere tiltalende Skue end de til fri Ejendom overgaaede. Paa Fæstegodserne hersker gerne almindelig Velstand, Afgifterne er i Regelen saare rimelige, til Bygningsgodtgørelse haves en ved Lov beskyttet Adgang, og Fattigdom kendes kun i ringe Grad.« Og nylig har to Medlemmer af Fæstekommissionen, de Herrer S. Berthelsen og Emil Rasmussen, i deres Mindretalsvotum udtalt, at Livsfæstet maa anses for en for Danmark ejendommelig og særlig gunstig Brugsform, saa at det »maa anses for saare tvivlsomt, om der for vor Bondestand og vort Folk som Helhed er opnaaet saa store Fordele ved Overgangen til Selvejendom, saaledes som denne faktisk er realiseret, at de ~~opgiver~~ øvrejer de meget betydelige nationaløkonomiske og sociale Ulemper, som har vist sig nøje forbundne dermed«.*) I novellistisk Form har Pastor J. Voldum behandlet Spørgsmaalet ud fra lignende Synspunkter (Mellem Højballe Bønder. En Fortælling om Fremskridtsfolk).

Naar Livsfæstets Fortrin er fremhævede ovenfor, skal dermed dog ikke være sagt, at den nuværende Ordning er fuldkommen. Fæsterne kunde maaske være mere uafhængige, og paa den anden Side koster Bygningsvæsenet undertiden saa meget, at den aarlige Afgift til Godsejeren kun svarer til Renten af den Kapital, han har anvendt paa Byggeriet. Herved kommer man atter ind paa at tage en høj Indfæstning, til stor

*) Ved Imødekommenhed fra Hr. S. Berthelsen er vi i Stand til allerede nu at citere det paagældende Mindretalsvotum, der foreligger som Fortryk i 1911. I Hovedsagen vil Indholdet blive gengivet under Titelen »Fæster, Jorddrot og Samfund« i et Skrift, »Ret og Skel«, som Hr. Berthelsen udgiver i en nær Fremtid.

Ulempe for den nye Fæster, der paa anden Maade har Brug for sin Kapital.

Hvad dette vigtige Punkt angaar, da synes Majoratsbaandet i hvert Fald at maatte begrænse Retten til Indfæstning stærkt. Ligesom Majoratets Hovedgaarde normalt ikke maa bortforpagtes paa længere Tid, end Gaardens Indretning og Drift giver Anledning til, saaledes er det ogsaa forbudt at bortfæste Bøndergodset paa saadanne usædvanlige Vilkaar, at den kommende Besidder derved præjudiceres, hvilket sidste let vil blive Tilfældet, naar Fæsteren, til Gengæld for en høj Indfæstning, slipper med at betale en lav aarlig Afgift. Man kunde, hvis det nuværende Livsfæste i Hovedsagen bevares, fastsætte, at Indfæstningen paa Majoraterne i det højeste maa være lig et Aars Afgift, som en Slags Vederlag for de Udgifter til Bygningsvæsen m. v. der let følger af den nye Fæsters Overtagelse. Til Gengæld kunde da den aarlige Afgift være noget højere, end det nu ofte er Tilfældet.

Maaske man dog vil gaa til mere radikale Forandringer i Forholdet mellem Jorddrot og Fæster*).

*) Det vilde føre alt for vidt her at komme dybere ind paa det overordentlig vigtige Spørgsmaal om Ejendomsretten til Fæstejorden. Majoratsbesidderne har vel gennemgaaende hævdet, at Godsejeren ogsaa ejede Fæstegodset. Orla Lehmann havde i sin Tale paa 50 Aars Dagen for Stavnsbaandets Ophævelse 20. Juni 1838 udslynget Ordet: »alt Bøndergods ejes af Bondestanden« (Kjøbenhavnsposten 22. Juni 1838), og det fastholdtes med Styrke af Bondevennerne, grebet af Peder Hansen (Almuevennen 1875, S. 812, hvor J. A. Hansen gengiver Sætningen lidt anderledes). N. Neergaard giver i: Under Junigrundloven, II, S. 248—266 en meget lærerig Skildring af Kampen mellem disse to Opfattelser og viser, hvorledes man i sin Stræben efter en Ordning var bunden af udenrigspolitiske Hensyn, samtidig med at man haabede, at et Forlig maatte

Allerede H. Waage har (anf. St.) taget Ordet for at gaa over til det saakaldte Superficiærfæste, ved hvilket Fæsteren ejer Bygningerne, og en saadan Ordning hører ligeledes til det af S. Berthelsen foreslaaede »Normalfæste«. Hvis dette lader sig gennemføre i Praksis, vil det være et betydeligt Fremskridt: Fæsteren kan ofte bygge billigere end Jorddrotten, han kan indrette sig som han vil, og han vogter sig for Overdrivelser, medens han paa den anden Side trygt kan indlade sig paa en rationel Forbedring af Ejendommens Bygninger, og naar disse er passende, kan han faa et højt Laan i dem.

Om den sidste store Reform paa Fæstevæsenets Omraade gennem Lovene af 19. Februar 1861 og 9. Marts 1872 gælder det, at Fæsterne opnaaede nogle ganske væsentlige Fordele, men samtidig fik Godsejerne Ret til at udtage »den 10de Tønde Hartkorn« til fri Raadighed. Nogle har vel tænkt sig, at dette Hartkorn overvejende vilde vedblive at være Smaabrug, som blev forpagtede ud, og saaledes er det undertiden

---

gøre Godsejerne til Landbostandens Førere. S. Berthelsen hævder, at hverken Fæster eller Jorddrot har Ejendomsret til Fæstejorden, en Opfattelse der vel er noget i Slægt med Grundtvigs Ord »Ethvert Folk er sit Fædrelands Grundejer« (citeret efter Marott). Ogsaa fra en Repræsentant for den liberale Økonomi foreligger der forøvrigt en Udtalelse i samme Retning: »Det er min fulde Overbevisning, at Ejendomsretten over Jorden er ganske anderledes indskrænket end enhver anden Ejendomsret; det er min Overbevisning, at Ejendomsretten over Fæstejorden her i Danmark end yderligere er indskrænket. Staten har over Jord en Overejendomsret, som den ikke har over andre Ting«, (Marius Gad i Folket. Forh. $18^{58}/_{59}$, Sp. 2470). Unægtelig blev Resultatet i 1861, at Jorddrot og Fæster delte de foreliggende Værdier, medens den tredje Part i Sagen: Staten, maatte se til.

gaaet. Men mange Tusinde Tønder Hartkorn er i Kraft af disse Lovbestemmelser gaaede ud af Bondebrug, og naar man mener, at Brugsformen er langt vigtigere end Besiddelsesformen, at vi bør have flere Smaabrug, hvordan saa Ejendomsforholdene bliver, maa denne Overgang i Hovedsagen betragtes som en Tilbagegang, bortset fra de Tilfælde hvor en Del mager Jord, hvis Drift var lidet lønnende, er indtaget til Skov. Undertiden er det hverken til Skov eller til Hovedgaard, men til Vildtbane, at Jorden lægges ud, og Godsejeren har her Retten paa sin Side, saaledes som fastslaaet ved Loven af 1861. Men dersom Arealet er værd at dyrke — hvilket næppe gælder i alle Tilfælde — vil »Ødelæggelsen« ganske vist skabe en stærk Stemning imod en saadan Handling, en Følelse der har faaet sit digteriske Udtryk i Gustav Wieds klassiske Fortælling om den gamle Kone, der egentlig kun lever for »At krepere Kammerherren«, som, i dette Tilfælde ved List, har berøvet hende Jorden for at drive den selv eller for at drive Jagt paa den.

Hvor mange Tønder Hartkorn, det her drejer sig om, ved man næppe nøjagtigt, men Tallet ligger vist mellem 5000 og 7000. Lad os afrunde det til 5777; det vilde da være netop 1 Td. Hartkorn til hver af de Statshusmænd, som er etablerede inden 1. April 1911, og som har maattet nøjes med gennemsnitlig at faa $^1/_3$ Td. Hartkorn, samtidig med at Staten for deres Skyld har maattet laane 25,1 Millioner Kroner. Med 1 Td. Hartkorn var Brugerne blevne »smaa Gaardmænd« og havde haft nok at gøre hjemme, medens de nu gennemsnitlig arbejder 155 Dage om Aaret for fremmede (Statist. Medd. R. 4, Bd. 21, H. 4, S. 13),

hvilket betyder, at nogle er oppe paa langt højere Tal.

»Husmandsloven« af 24. Marts 1899 hedder jo i Virkeligheden »Lov om Tilvejebringelse af Jord for Landarbejdere«, og med god Grund fremhæver H. Waage i sit indholdsrige Foredrag 1904, at Loven er et Kompromis. Det store Landbrug ønskede mere Arbejdskraft, og den tjenende Ungdom paa Landet ønskede at faa Adgang til at blive selvstændige Jordbrugere. Trangen paa det førstnævnte Omraade stod i Forbindelse med Byernes stærke Fremgang og Landbrugets Lønningsforhold, men var efter Forf.s Anskuelse dog lige saa meget en Følge af Tyendets og Landarbejdernes Boligforhold og sociale Stilling*). Trangen til Jord var en naturlig Følge af Overgangen fra Fæste til Selvejendom, og af at den 10de Tønde Hartkorn blev udtaget til fri Raadighed. I Steden for at skabe gode, passende store Jordbrug *og* gode Arbejderboliger med et ubetydeligt Jordtilliggende valgte man en Mellemform, der trods nogle senere indførte Forbedringer næppe er tilfredsstillende, hvorvel den har gjort nogen Gavn og især vil faa Betydning for det Slægtled, der her vokser op, i Kendskab til Jordbruget med tilhørende Husdyrbrug, og i Kærlighed til Jorden saaledes som Louis Levy har skildret denne Følelse i sin Fortælling »Gaarden«.

Ogsaa paa dette Omraade vil Majoraternes store

*) Se herom: Grundplaner til forstlige Boliger (Tidsskrift for Skovvæsen 1895, B), hvor man S. 241—247 vil finde Oplysning om, hvad der i Halvfjerdserne blev anset for passende som Bolig for Tyende og Landarbejdere, medens Forfs. Anskuelser om Landarbejdernes Jordbrug er fremsat S. 193.

Jordarealer maaske kunne komme til Nytte, uden at Godset gaar over til fri Ejendom. Samfundet maa vistnok være berettiget til at forlange, at de større Fæstegaarde udstykkes til en vis Grad. Hovedgaardene kan Besidderen dele, naar der blot bliver en Hovedparcel paa 60 Tdr. Ld. boniteret Jord tilbage, og Prof. Birck har i Folketinget taget Ordet for, at Majoratsbesidderne efterhaanden skulde oprette et passende Antal Gaardbrug og Husbrug til Arvefæste (Folket. Forh. $19^{07}/_{08}$, Sp. 5150). Allerede H. F. J. Estrup har fremhævet Skyggesiderne ved de meget store Gaarde og har udtalt, at Samfundet maa kunne sætte et Maksimum saavel som et Minimum for Størrelsen af en Landejendom (Saml. Skr., III, S. 340—344).

Da man i Politik bør se, hvor langt man kan komme uden Tvang, vil det være rimeligt at begynde med det mildere Middel: ligelig Beskatning af Jorden, et Princip som kom til Ære og Værdighed i Tiden nærmest efter 1848, men som man har fraveget ved Loven af 15. Maj 1903 om Ejendomsskyld. Vi regner, at Bygningernes Værdi er tre Fjerdedele af Assurancesummen, hvilket vel næppe fjerner sig langt fra Sandheden, trækker denne Størrelse fra Vurderingen til Ejendomsskyld og faar saaledes Værdien af Jorden uden Bygninger. En Beregning for de danske Øer 1909 giver følgende Resultat:

	Gaarde af Størrelseklasse,			Tdr. Hartkorn,		Landbr.
	over 24	12—24	4—12	2—4	1—2	Huse
1 Td. Htk. Kr.	3509	3834	3577	3925	4725	5797
1 Td. Ld. »	344	381	381	384	409	449
1 Hektar »	624	691	690	696	742	814

Selv om man holder sig til Arealet, er der dog en kendelig Stigning i Værdien og dermed i Skatten,

naar vi kommer til de smaa Ejendomme, men langt stærkere er Stigningen, naar vi gaar ud fra 1 Tønde Hartkorn. Gennemsnitlig er jo de smaa Gaarde og Husene daarligere Jord end de større Gaarde, medens disse paa den anden Side i Forhold til Boniteten vistnok har fuldt saa stort et Hartkorn som de smaa Ejendomme, — en Følge af at de paa Matrikuleringens Tid var i højere Kultur end Smaabrugene. Man kan vist regne, at Jord af lige Godhed er sat 25 % højere til Ejendomsskyld, naar den hører til smaa Gaarde, 1—2 Tdr. Htk., end naar Talen er om store Gaarde, over 24 Tdr. Hartkorn. For Husenes Vedkommende er Tallet vel 45 %. Ved en Bedømmelse af Skattebyrden maa man tage Hensyn til de Lempelser, som følger af Lovens § 7, og det er vistnok især de smaa Gaarde, paa 1—2 Tdr. Hartkorn, der er uforholdsmæssig højt beskattede.

Det ligger uden for Rammerne af denne Undersøgelse at søge klaret, om Ligelighed bedst kan tilvejebringes gennem en Reform af den gældende Lovgivning eller gennem en ny Beskatning, efter Jordskyld; men det synes mig givet, at her maa foretages en Forandring, og at den vil fremme Udstykning af de store Gaarde, efterhaanden som Bygningerne, hvis Grundmur ofte er en Fængselsmur der hindrer Delingen, forfalder, forældes eller ødelægges ved Ildsvaade.

Retfærdighed byder at nævne, at disse Brug, hvis Størrelse undertiden gaar op til 100—150 Tdr. Hartkorn, har haft deres Betydning for Fremgangen i Landbrugets Teknik, i Bygningsvæsen m. m. Det er for en væsentlig Del Besidderne af de store Gaarde og blandt dem ikke mindst Majoratsbesidderne, der har betalt

de Lærepenge, hvis Frugter er komne det hele Landbrug til gode, og Forf. mener, at de store Gaarde, som støtter sig til store Kapitaler og til Offervillighed, vedblivende har og vil have Betydning i saa Henseende. Men hertil behøves ikke alle de 2000 Gaarde over 12 Tdr. Hartkorn, som vi har, og man maa indrømme, at Stordriften har mange uheldige Sider, særlig naar man kommer op over en vis Størrelse af Arealet, 200—300 Hektar. Den forsvarlige Ledelse af en saa stor Bedrift kræver en Forening af teknisk Indsigt, Kapital, personlig Myndighed og social Forstaaelse, som ikke alt for ofte kan antages at være forenet hos samme Person. Meget taler da for en lempelig Indskrænkning af de store Gaardes Antal og af de største Gaardes Areal, hvoraf ikke følger, at disse Ejendomme fuldstændig skal forsvinde. Rent pekuniært staar Arbejdsforholdene paa de store Gaarde ikke tilbage for Smaabrugenes; Daglønnen er omtrent ens, og Tyendelønnen er som Regel højere paa de store end paa de smaa Gaarde (Statist. Meddelelser 4. Række, Bd. 26, H. 3, S. 13, 19).

Naar vi ovenfor har anbefalet Bevarelsen af Smaabrug i Livsfæste, har vi foreløbig set bort fra saadanne Brug af lignende Størrelse, hvis Beboere er Forpagtere, Lejere eller Funktionærer. Ogsaa her kan der maaske tiltrænges Reformer, og særlig kunde der vel være Grund til at give Funktionærer Vederlag for saadanne Forbedringer af den til Boligen hørende Jordlod, som er bekostede af Brugeren uden endnu at være fuldt amortiserede.

En alvorlig Vanskelighed ved at Brugeren ikke har Ejendomsret til Grunden, er hans Forhold til Jagt-

retten. S. Berthelsen og Emil Rasmussen foreslaar, at Brugeren skal have denne Ret, medens den nu i Hovedsagen tilfalder Jorddrotten, det være sig en Majoratsbesidder eller en Ejer af frit Jordegods. Man kan vel tænke sig Sagen ordnet paa forskellige Maader, men den simpleste Løsning vil efter vor Opfattelse være en Indskrænkning af Jagten og Vildtavlen, der i nyere Tid har taget et stort Opsving paa Skovbrugets og Landbrugets Bekostning. Selv om Jagtejeren betaler en rundelig Erstatning for den Ødelæggelse, Vildtet forvolder, er Sagen ikke dermed afgjort. Det svækker Brugerens Virkelyst, at han ser sit Arbejde blive ødelagt, og at han paa en vis Maade skal leve af Ødelæggelsen. Salget af Fæstegods har formindsket Vildtbanens Udstrækning og Kaarene for Vildtet, men paa den anden Side har de mægtige Fideikommiskapitaler, der ophobedes efterhaanden som Godset blev solgt, sat Besidderen i Stand til at ofre store Summer paa Jagt, Jagtleje og Erstatning for Vildtskade. Hvis den overvejende Del af de store Fideikommiskapitaler bliver skilt fra Majoratsgodset, vil Jagten af sig selv antage mere beskedne Dimensioner, omtrent som for 40—50 Aar siden — og vistnok endda kunne byde Jægerne megen Fornøjelse.

Kapitalerne kan tænkes anvendte paa forskellige Maader. En passende Del bør, som ovenfor nævnt, blive ved Majoratet, noget bør overgaa til fri Raadighed for den besiddende Familie, medens Resten kan bruges til Udløsning af de successionsberettigede Sidelinier, for hvilke Kapitalerne da eventuelt kan gøres til Penge-Fideikommisser. Herved vil man opnaa, at Stamhusene efterhaanden bliver fri og kan opkøbes af

Staten, om ikke før, saa naar den sidste Successionsberettigede disponerer over sit Gods. Hvad Lenene angaar, vil de paa denne Maade i Tidens Løb hjemfalde til Staten, naar Hovedlinien uddør, hvorefter Regering og Rigsdag kan raade over Godset, i Overensstemmelse med hver Tidsalders Meninger, kun bunden af den gamle Forskrift, der ogsaa gælder for det enkelte Slægtled i Staten:

Tag immer noget for til Eftermandens Nytte.

Endnu maa med et Par Ord omtales de under Len og Stamhuse hørende Skove. Som foran nævnt er Driften gennemgaaende god, ofte fortrinlig, hvilket bl. a. anerkendes i en Artikel »Vore Skove«, som findes i det af J. C. Christensen udgivne Ugeblad »Tiden« for 11. August 1911. Men selvfølgelig har H. F. J. Estrup Ret, naar han siger, at »en mindre samvittighedsfuld Besidder kan forringe Godset ved at hugge for stærkt i Skovene (Saml. Skr., III. S. 347), og paa den anden Side har Ministeriet udtalt, at »Med Hensyn til Behandlingen af de til Majoraterne hørende Skove og Kirker er disses Besiddere ikke underkastede anden Kontrol end den, enhver anden Skov- eller Kirkeejer er undergiven efter den almindelige Lovgivning« (Justitsm. Skr. 3. Juli 1861). Dette svarer dog næppe ganske til Majoratsinstitutionens Ide, og Forf. har anden Steds vist, hvorledes der kan føres en Kontrol, som uden at være trykkende yder en betydelig Sikkerhed mod pludselig Forringelse (Skovene og Skovbruget i Forhold til Samfundet, 1897, S. 52). Over for en langvarig og aabenbar Forsømmelse af

Driften vil Justitsministeriet, som nævnt S. 120, sikkert føle sig forpligtet til at skride ind.

Det er en lang Række Forslag til Reformer, der her er fremsat, og Emnet er næppe dermed udtømt. Men hvad vi har antydet, viser formentlig, hvor meget godt der kan udrettes ved at bygge videre paa den bestaaende Grund: paa det historisk givne og paa den gennemgaaende forsvarlige Drift, der præger Majoratsgodserne.

Foredraget efterfulgtes af en Diskussion, hvoraf vi anfører nedenstaaende Udtalelser:

Cand. jur. H. Waage udtalte sin Tilslutning til Tendensen i Indlederens Foredrag. Ogsaa Taleren vilde anse det for heldigt, om Grundlovens § 93 kunde blive ophævet; han kunde ikke se, at der vilde være nogen Fordel ved at faa de paagældende Godser ud i Omsætningen som Bytte for den private Kapitalisme. Taleren ønskede det kraftigere betonet, at Godsernes Frigivelse slet ikke vilde betyde nogen god Økonomi; det drejede sig jo bl. a. om betydelige Skovarealer, som gennemgaaende var vel røgtede, og det vilde sikkert være slemt om disse kom ud i fri Omsætning. I alle Tilfælde burde man da søge Skovene bevarede f. Eks. for Staten og Kommunerne; en saadan Foranstaltning vilde være ønskelig, selv om der maaske var noget rigtigt i, at Statsdrift af Skov ikke er særlig økonomisk; der var ogsaa andre Hensyn at tage end de rent økonomiske.

Generaldirektør Rubin vilde, uden nu at komme ind paa selve Spørgsmaalet om Majorater, kun udtale, at efter hans Mening havde Indlederen taget for lidt historisk paa Sagen. Hvorvidt man, da Grundloven gaves, paa dette som paa andre Omraader, selve Forfatningens, Næringslivets o. s. v., i den Forstand havde

haft et for lidt historisk Syn paa Tingene — var gaaet for lidt evolutionistisk, for stærkt brudsmæssigt frem — det skulde han lade staa hen. Men Retfærdighed bød, naar man nu sad til Doms over Datidens Mænd, at erindre, at hvor der har samlet sig mange Misbrug, maa der en kraftig Haand til at feje ud, og saa kan det jo være, at der gaar lidt for meget i Løbet. Vejen til det forjættede Land var som bekendt tre Skridt frem og to tilbage, og spørger man om, hvorfor man ikke havde passet nøje paa at gaa et Skridt frem og saa intet tilbage, saa er Svaret, at en saadan Pasgang rimeligvis overhovedet ikke havde bragt Fart i Bevægelsen, ikke heller det Skridt netto fremad, som nu naaedes. Ved enhver Kritik af Fortids Aktion, efterfulgt af Reaktion, maa dette Forhold vel huskes. Det er intet Under, at en senere Tid kan rose Fortidens Reaktionære for paa dette eller hint Punkt »at have set det rigtige«: havde de paagældende faaet Lov til at raade, var maaske slet intet sket. Senere at glorifiere de paagældende, fordi de, under deres Fastholden paa alt, ogsaa fastholdt noget af det, som ogsaa vi nu kunde ønske bevaret, det maa ikke ske paa Bekostning af Taknemmeligheden overfor dem, der overhovedet førte Udviklingen videre. — Taleren vilde i samme Sammenhæng om Majoraterne bemærke, at det godt kunde være, de økonomisk og kulturelt gjorde deres Nytte; ved Siden af gjorde de paa disse Omraader ogsaa Skade, men Opgøret herimellem skulde han, som sagt, ikke komme ind paa. Socialt var imidlertid deres Betydning, at visse Familier i Landet kom til at danne et privilegeret Faatal, stillet uafhængigt af de økonomiske Forholds Omveksling. Nogle ansaa saadant for godt, paa Grundlovens Tid ansaa man det, ikke mindst med Fortidens Erfaringer i Erindring, for ondt, for Kærnen til en Art Junkerdømme, som man vilde være fri for. Og ligeledes for Nutiden gælder det, at man ved Siden af det Standpunkt, man tager ved Afvejningen af de økonomiske og kulturelle Fordele og Mangler ved Majoraterne, ogsaa maa tage et Standpunkt overfor den socialt politiske Side af Sagen.

Indlederen udtalte lige overfor cand. Waages Bemærkninger, at han ogsaa gerne vilde bevare en

stor Del af Majoraternes Skove, men ikke alt, der laa megen spredt Skov, som hellere maatte sælges. — Naar Generaldirektør Rubin havde talt om de sociale Farer ved, at et Faatal var født til at være store Jordegodsbesiddere, maatte det ikke glemmes, at de samme var født til at bære et stort Ansvar. Frigørelse af Majoraterne betød en Deling, en Forøgelse af de store Godsers Antal og ikke Befrielse fra Junkerdømme. — Det skulde gøre Taleren ondt, om en saa udmærket Historiker som Generaldirektøren mente, at Foredraget havde sluppet den historiske Traad. Den burde netop bevares, men det sidste Stykke af Grundlovens § 93 var Udtryk for en Raadvildhed, som ikke fortjente Beundring. — Hver Slægt maa have Lov at bygge sin Del af Samfundet op ved Siden af de gamle, men disse behøver ikke derfor at brydes ned. Først var Skoven det eneste, der ragede op over det flade Land; saa kom Kirken, siden tillige Slottet; nu bygges der Taarn paa Børnenes Skole og Borgernes Hus. Det virker smukt sammen, naar man staar tilstrækkelig frit og ser ud over Landet.

Kbhvn. - Nielsen & Lydiche (Axel Simmelkiær)

PLEASE DO NOT REMOVE
CARDS OR SLIPS FROM THIS POCKET

UNIVERSITY OF TORONTO LIBRARY

BRIEF
HD
0041325

UTL AT DOWNSVIEW
D RANGE BAY SHLF POS ITEM C
39 10 06 06 10 017 3